

Voorwaarts

Voorspellen is lastig, zeker als het om technologie gaat. Fanta Voogd verdiept zich maandelijks in de geschiedenis van de toekomst.

Gloeilampkartel

Een 'gevaarlijke' uitvinding

Over een eeuwig brandende gloeilamp is decennialang gespeculeerd. Gloeilampenfabriek Philips – zo fluisterde men – zou al lang in staat zijn zo'n lamp te maken, maar zag ervan af omdat het daarmee zijn eigen graf zou graven. Elders dook exact hetzelfde gerucht de kop op, met bedrijven als Osram, General Electric en Tokyo Electric in de hoofdrol.

Tekst: Fanta Voogd

In *Tom Poes en de Bovenbazen* uit 1963 laat strip-tekenaar Marten Toonder een van de 'bovenbazen' (grootindustriëlen) zeggen: 'Dit apparaat moet in de kluis; net als de eeuwig brandende gloeilamp en de andere gevaarlijke uitvindingen.' Ook columnisten maakten melding van het gerucht. Zo constateerde Karel van het Reve in *NRC Handelsblad* (1977) dat een ruime meerderheid van de Nederlanders het verhaal voor waar houdt. Hij kende zelfs een mts in het Gooi waar het gerucht tot de officiële lesstof behoort.

Vervolgens beredeneerde hij waarom hij er zelf niet in gelooft. Als het mogelijk was geweest zo'n lamp te maken, dan was een of andere student in Delft er al wel mee op de proppen gekomen. Het deftige Meer-tens Instituut heeft de eeuwig brandende gloeilamp zelfs opgenomen in de Nederlandse Volksverhalenbank, in de categorie broodjeaapverhaal. Maar is dat wel terecht?

2500 uur

Op 23 december 1924 kwam een internationaal gezelschap fabrikanten in Genève bijeen om de toekomst van de gloeilampproductie te bespreken. Afgevaardigden van onder meer Philips, Osram, General Electric en de Franse Compagnie des Lampes stichtten het Phoebus-kartel.

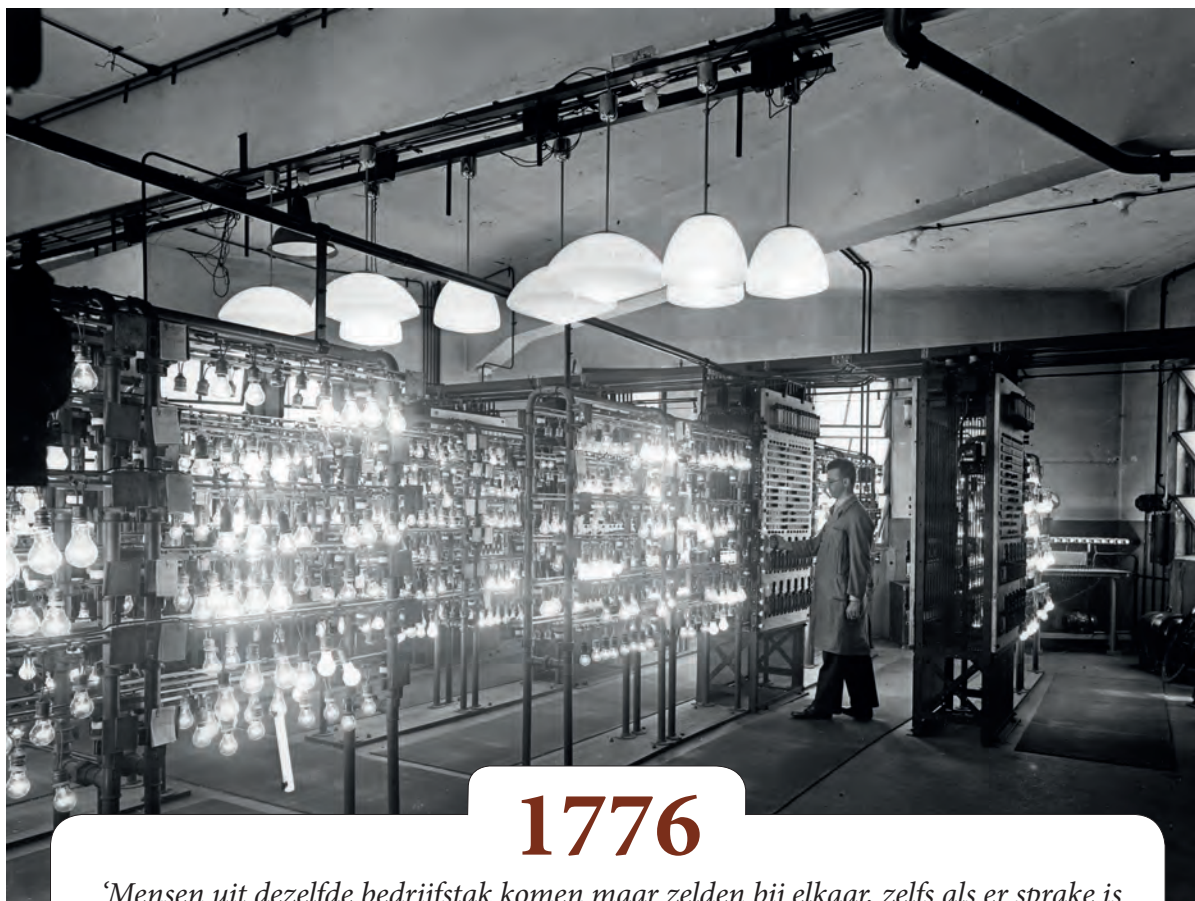
45 jaar na de commerciële introductie door Thomas Edison was de gloeilamp min of meer uitontwikkeld. De koolstoffen gloeidraad had plaatsgemaakt voor een gloeidraad van het duurzamere wolfram. Ook de introductie van het edelgas argon als vulmiddel had bijgedragen aan de levensduur. De elektrificatie van de huishoudens en de opmars van elektrische

auto- en fietsverlichting hadden de vraag enorm opgejaagd. De marktleiders hadden behoefte die onstuimige markt te temmen. Zij maakten geen geheim van de samenwerking en presenteerden het kartel als iets dat de consument ten goede zou komen. Deels was dat ook zo. De wereldwijde standaardisering van

Onthutsende informatie gevonden in Duits archief, die de kwalificatie *lightbulb conspiracy* rechtvaardigt

de Edison-schroefdraad – nog altijd gangbaar – is te danken aan het Phoebus-kartel. De afspraken van 1924 zouden van kracht blijven tot 1955, maar met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog kwam er een voortijdig einde aan het kartel.

Het Phoebus-kartel en het gerucht van de eeuwig brandende gloeilamp zouden onder het stof van de geschiedenis verdwenen zijn als de Duitse hoogleraar mediastudies Markus Krajewski en journalist Helmut Höge er rond de eeuwwisseling niet nog eens grondig onderzoek naar hadden gedaan. Een duik in het archief van de Duitse gloeilampenfabrikant Osram leidde tot onthutsende ontdekkingen, die de kwalificatie *lightbulb conspiracy* rechtvaardigen. Niet alleen hadden de leden van het kartel de wereldmarkt onderling verdeeld en de prijs van gloeilampen kunstmatig hoog gehouden, zij spraken ook af om de levensduur van

1776

‘Mensen uit dezelfde bedrijfstak komen maar zelden bij elkaar, zelfs als er sprake is van feesten of vermaak, zonder dat de gesprekken uitlopen op een samenzwering tegen het publiek of de een of andere machinatie om de prijzen te verhogen.’

Adam Smith in The Wealth of Nations

hun lampen terug te brengen tot niet meer dan duizend uur. Voor de komst van het Phoebus-kartel ging een gloeilamp geen eeuwigheid mee, maar brandde soms wel langer dan 2500 uur. Uit Berlijnse cijfers blijkt dat in 1926 de gemiddelde levensduur van een gloeilamp 1800 uur bedroeg. In 1934 was dat gedaald tot 1205 uur. De kartelparticipanten – het ging in totaal om honderden fabrikanten – waren verplicht hun lampen te laten testen in het Phoebus-laboratorium in Basel. Een te lange levensduur werd bestraft met een boete.

Geplande veroudering

Toch konden sommige Phoebus-fabrikanten de verleiding niet weerstaan een solidere lamp op de markt te brengen. De Duitse onderzoekers vonden in het Osram-archief een onthullende brief. In zijn schrijven aan ‘concurrent’ General Electric (30 januari 1934) wekt Anton Philips onwillekeurig associaties op met Amos Steinhaecker, de kikker-bovenbaas van Marten Toonder. ‘Dit is een zeer gevaarlijke praktijk – dat zult u met me eens zijn – en heeft een zeer nadelige invloed op de totale omzet van de Phoebus-partijen... Na de zeer zware inspanningen die we hebben geleverd om een periode af te sluiten van lampen met een lange levensduur is het van het grootste belang dat we niet terugzakken in datzelfde moeras’, aldus de Philips-directeur. Zijn brief laat geen spaan heel van de edele bedoelingen van het Phoebus-kartel.

Hoewel de eeuwig brandende gloeilamp in letterlijke zin natuurlijk een sprookje is, blijkt het verhaal dus wel een kern van waarheid te bevatten. Dat een groot deel van de bevolking er kennelijk geloof aan hechtte, terwijl intellectuelen de samenzwering afdeden als een vermakelijke anekdote, geeft stof tot nadenken. Onze tijd is zo doordrenkt van complotdenken, dat een weldenkend mens geneigd is elke complottheorie vermoed terzijde te schuiven. Dat is waarschijnlijk niet verstandig. Zeker als zo’n theorie verband houdt met wat nog altijd de centrale drijfveer is in ons economische systeem: hebzucht.

‘Mensen uit dezelfde bedrijfstak komen maar zelden bij elkaar, zelfs als er sprake is van feesten of vermaak, zonder dat de gesprekken uitlopen op een samenzwering tegen het publiek of de een of andere machinatie om de prijzen te verhogen.’ Het was nota bene Adam Smith, de grondlegger van het klassieke liberalisme, die in 1776 al waarschuwde voor de voortdurende dreiging van kartelen en monopolievorming. Het Phoebus-kartel was niet alleen het eerste kartel met een mondiale reikwijdte, maar het is ook het vroegste voorbeeld van zogeheten *planned obsolescence*. Het probleem van geprogrammeerde, ingebouwde of geplande slijtage van producten is in onze tijd groter dan ooit. Op een perfecte markt, met veel echte concurrenten, wordt zo’n bedrijfsstrategie genadeloos afgestraft door de consument. Keer op keer blijkt echter dat correctiemechanisme op de huidige elektronica-markt onvoldoende te functioneren. ●